

Johannes, G.-J., Cohen de Lara, M., *Van Haarlem naar Manhattan. Veertig jaar VNU 1965-2005. Een uitgeverij in de lage landen wordt internationaal informatie- en mediaconcern* (Amsterdam: Boom, 2005, 350 blz., €35,-, ISBN 90 8506 009 5).

Er zijn bedrijfsgeschiedenissen in alle soorten en maten. De meeste bedrijven vinden het diep in hun hart toch het mooiste als in full colour een juichende jubileumuitgave verschijnt. Kosten noch moeite worden gespaard op de uitgave zelf; de tekst is doorgaans ondergeschikt. Maar gelukkig zijn er ook bedrijven die echte historici aantrekken om het verhaal van hun onderneming te vertellen in een bredere, economische, maatschappelijke of culturele context. Vanuit de historische wetenschap gezien levert dat de meeste aansprekende resultaten op, mits de auteurs zich voldoende op afstand van het bedrijf hebben kunnen plaatsen natuurlijk.

Dat laatste blijft een vraagpuntje bij de nu in prachtige opmaak verschenen geschiedenis van het uitgeefconcern Verenigde Nederlandse Uitgeverijen (VNU). Dat begint al met de auteurs. Naast de ervaren pershistoricus Gert-Jan Johannes, verbonden aan het Onderzoekscentrum voor Geschiedenis en Cultuur van de Universiteit Utrecht, is ook een jurist als auteur aangetrokken die een lange staat van dienst heeft binnen VNU. Nu kan dat grote voordelen hebben voor het vinden van relevante archieven en te interviewen personen. Maar mensen van binnen het bedrijf hebben nog wel eens de neiging geen onderdeel te willen vergeten en geen hoofdrolspeler ongenoemd te laten. En dan wordt de geschiedenis al gauw een kroniek van alleen het bedrijf in al zijn activiteiten.

Van Haarlem naar Manhattan torst die innerlijke strijd tussen het breed historische verhaal en de pure bedrijfskroniek in vrijwel elk hoofdstuk met zich mee. Dat is jammer, want voor de historicus zijn de algemene stukken in het boek ongetwijfeld het meest interessant, maar om dat lekkers tot zich te nemen moet men zich een pad kappen door een struikgewas van namen en deelactiviteiten, die lang niet altijd relevant zijn te noemen.

Terwijl we hier toch te maken hebben met een fascinerend bedrijf. De VNU kwam tot stand als een fusie van de twee grote katholieke ondernemingen, Cebema uit Den Bosch en De Spaarnestad uit Haarlem. Beide bedrijven waren stutten onder het katholieke zuilbouwwerk, wat fraai tot uiting kwam in de president-commissarissen. Bij Cebema was dat de onderpaus van Nederland Louis Beel; bij Spaarnestad de vermaarde netwerkbouwer Jan de Quay. De twee ex-premiers en KVP-mastodonten wisten elkaar snel te vinden toen halverwege de jaren zestig duidelijk werd dat de verkruijmelende katholieke zuil een bedreiging begon te vormen voor het voortbestaan van beide bedrijven. Spaarnestad zat met het toonaangevende, maar verliesgevende dagblad *De Tijd* in de maag, terwijl Cebema haar regionale Brabantse dagbladen meer ruimte wilde geven. Voorts waren er enorme voordelen te halen door het samenvoegen van de drukkerijen en het distributieapparaat, dat nog vrijwel volledig draaide op de bladenman die met een kar langs de huizen

de tijdschriften kwam brengen.

En dan waren er natuurlijk de tijdschriftportefeuilles, die sterk op elkaar leken. Met de fusie kwam in 1965 verreweg de grootste tijdschriftuitgever van Nederland van de grond, uitgever van vrouwenbladen zoals *Libelle*, *Rosita* en *Margriet*, maar ook van familiebladen zoals *Panorama*, *Revue* en *Katholieke Illustratie* en jeugdbladen zoals *Donald Duck*, *Taptoe*, *Sjors* en *Pep*. Drie decennia bleef die tijdschriftenfamilie de ruggengraat van VNU en weerspiegelde het concern als geen ander de sterk veranderende cultuur. Niet alleen gaven bepaalde bladen vorm en inhoud aan trends als individualisering, ontzuiling en globalisering, in nieuwe tijdschriften kwamen nieuwe identiteiten naar voren. In 1972 bood bijvoorbeeld *Viva* een podium voor de jonge, geëmancipeerde vrouw. Twee jaar later brak *Story* de dijk voor een vloed aan bladen die juist het tegendeel leken te beogen. En waar *Nieuwe Revue* zwalkte tussen ‘seks, sensatie en socialisme’, zo wond de Nederlandse *Playboy* er helemaal geen doekjes meer om.

Van een dienende functie voor de katholieke zuil was dan ook allengs geen sprake meer, enig gesputter van de laatste katholieke bestuurders daargelaten. VNU veranderde naar een wereldwijd opererend informatieconcern, dat in de jaren negentig zelfs de oude kernactiviteiten dagbladen en tijdschriften af zou stoten aan respectievelijk Wegener en het Finse Sanoma. De omzet leed daar niet onder; integendeel, die was er juist bij gebaat.

Aan de geschiedenis van VNU kan men dan ook goed aflezen dat oude media zoals kranten en tijdschriften behoren tot het zogenaamde dalende cultuurgoed. De commerciële waarde zit vooral in ‘informatie’ en ‘communicatieproducten’, die op zoveel mogelijk manieren direct bij een klant worden gebracht, bij voorkeur een professionele (want rijke) klant. VNU is een informatiemakelaar geworden, die het echt niet meer uitmaakt wat voor informatie dat is. Of het bedrijf daarmee nog een wezenlijk onderdeel is van de Nederlandse cultuur is de grote vraag. De omzet wordt voor het grootste deel in het buitenland geboekt, het hoofdkantoor staat in New York en herkenbare Nederlandse cultuurgoederen produceert VNU niet meer.

Enige kritische reflectie op dat tamelijk dramatische transformatieproces lijkt in het nu voorliggende jubileumboek te ontbreken; de auteurs juichen alles wat het bedrijf de laatste jaren heeft gedaan voornamelijk toe. Dat is jammer, net zoals het jammer is dat het boek geen duidelijk inzicht geeft in de verblijfplaats van de belangwekkende historische VNU-archieven. Maar desondanks mogen we blij zijn dat er nu een schitterend vormgegeven overzicht voorhanden is van wat eens een van de grootste producenten van Nederlandse cultuur was.

Huub Wijfjes

Klunder, N., *Lucidarius. De Middelnederlandse Lucidarius-teksten en hun relatie tot de Europese traditie* (Dissertatie Leiden 2005, Nederlandse literatuur en cultuur in de Middeleeuwen; Amsterdam: Prometheus/Bert Bakker, 2005, 559 blz., €35,-, ISBN 90 446 0739 1).

Het betreft hier de handelseditie van een dissertatie, die in november 2005 in Leiden werd verdedigd. Deze bestaat uit twee delen: een studie en tekstedities, namelijk een diplomatische editie van de *Vers-Lucidarius* en van de *Artes-Lucidarius*. Deze edities zijn voor neerlandici en historici van groot belang.

In het eerste deel van deze studie wordt allereerst de Latijnse ‘oertekst’, het *Elucidarium* van Honorius Augustodunensis, dat begin twaalfde eeuw werd geschreven, aan een korte bespreking onderworpen, en wordt vooral ingegaan op de verspreiding van deze catechetische tekst in dialoogvorm over West-Europa. Vervolgens komen de andere *Lucidarii* aan de orde: de zogenaamde *Vers-Lucidarius*, de *Proza-Lucidarius* en de *Artes-Lucidarius*. Deze laatste vertoont niet veel overeenkomsten met de eerste twee: de tekst bevat vooral veel aardrijkskundige en natuurwetenschappelijke kwesties. (15, 29-33)

Het *Elucidarium* – en zijn vertalingen – is een zeer interessant traktaat, dat in de vorm van een gesprek tussen een meester en een leerling de belangrijkste zaken bevat die een christen dient te weten. De schrijver, Honorius Augustodunensis, zegt dat hij het heeft geschreven op verzoek van zijn medebroeders (in Canterbury). Hij behandelt achtereenvolgens goddelijke zaken, kerkelijke zaken en het toekomstige leven. Dat deze tekst vervolgens in honderden handschriften werd verspreid en in vele talen werd vertaald, geeft aan hoe belangrijk de inhoud ervan werd gevonden.

In deze dissertatie gaat het, als gezegd, om de drie genoemde Middelnederlandse vertalingen/bewerkingen. Bij de eerste twee gebeurt dat aan de hand van de volgende paragrafen: overlevering, bewerkingstechniek, andere bronnen, het (beoogde) publiek. Uit een en ander blijkt, dat de vertalers niet slaafs hun voorbeeld hebben nagevolgd, maar door hen minder relevant geachte gedeelten hebben weggelaten en passages hebben toegevoegd wanneer zij dat voor hun lezers duidelijker vonden. In dit laatste geval maakten zij soms gebruik van andere bronnen, zoals bijvoorbeeld de bijbel, de kerkvaders of Maerlants *Rijmbijbel*. Overigens bestaat het overgrote deel uit een min of meer getrouwe weergave van het *Elucidarium*. De *Artes-Lucidarius* is een ander verhaal. Deze tekst is niet gebaseerd op het Latijnse voorbeeld, maar op een Duitse tekst, die *Lucidarius* heet. Alleen in het derde boek is duidelijk verwantschap met het *Elucidarium* te ontdekken. Allerlei aardrijkskundige, natuurwetenschappelijke en kosmologische vragen komen in de plaats van de oorspronkelijke.

In dit eerste gedeelte wordt de doorwerking, c.q. blijvende invloed van een vroeg-twaalfde-eeuwse tekst goed zichtbaar gemaakt. We kunnen gerust zeggen, dat het *Elucidarium* in bewerkte/vertaalde vorm geliefd was in de late middeleeuwen. Het is de verdienste van deze studie dat hierdoor wordt aangetoond dat ook, of juist, niet-originele, niet-geniale of ‘hun tijd ver vooruit